

MONIKA DOROTA ADAMCZYK

KAPITAŁ SPOŁECZNY CZYNNIKIEM KONSTITUTYWNYM WSPÓŁCZESNEGO ŁADU SPOŁECZNO-MORALNEGO

Postępujące procesy indywidualizacji wartości, norm i stylów życia składają do analiz mechanizmów generujących zasoby ładu społeczno-moralnego współczesnych społeczeństw zachodnich¹. Orientacja indywidualistyczna, opierająca się na zasadzie prymatu jednostki oraz przysługujących jej praw i wolności – dobro wspólne jest sumą dobra jednostek, które tworzą daną zbiorowość – zezwala jednostkom na samodzielne decydowanie o swoim postępowaniu w zgodzie z własnymi interesami, które nie zawsze muszą być zgodne z interesem grupy². Taka postawa rodzi pytanie: „Jak w ramach indywidualizmu uzasadnić istnienie obowiązku politycznego, jak obudzić uczucia obywatelskie w sytuacji, kiedy istnieje konkurencja i rywalizacja wszystkich ze wszystkimi, a prywatność staje się święta?”³. Dobrowolne stowarzyszenia i działalność filantropijna w świecie podporządkowanym własnym korzyściom mogą stać się fundamentem ładu społeczno-moralnego, w którym posiadanie takich zasobów, jak kapitał społeczny jest szczególnie ważne w związku z ten-

---

Dr MONIKA ADAMCZYK – adiunkt Instytutu Socjologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: monika_dorota@wp.pl

¹ J. MARIAŃSKI, *Kryzys moralny czy transformacja wartości*, w: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999, s. 243.

² K. REJMARZ, *Kapitał społeczny w teorii społeczeństwa obywatelskiego*, w: *Spoleczeństwo obywatelskie. Modele teoretyczne i praktyka społeczna*, red. E. Balawajder, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007, s. 67.

³ M. ŚRODA, *Indywidualizm i jego krytycy. Współczesne spory między liberalami, komunistami i feministkami na temat podmiotu, wspólnoty i płci*, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia: 2003, s. 256.

dencją współczesnej kultury do nadmiernego akcentowania prawa człowieka do „wolności bez ograniczeń”⁴. Tak pojęta wolność może prowadzić do zbytnej indywidualizacji postaw, do pasywności. Człowiek-obywatel zaś, mimo iż jest osobą prywatną i nastawioną na realizację własnych celów, potrafi także działać dla dobra wspólnego i tym samym współtworzyć kapitał społeczny. Z całą pewnością należy traktować poważnie tezę o przemianie, jaka dokonuje się w społeczeństwie polskim, które również ulega wspomnianym powyżej procesom i – jak pisze J. Mariański – podlega procesom przejścia z jednej postaci ładu społecznego do drugiej⁵.

W kontekście prowadzonej analizy nasuwa się wiele pytań, między innymi o to, czy kapitał społeczny może być traktowany jako zasób biorący udział w kształtowaniu nowego ładu społeczno-moralnego? Czy więź moralna nie jest w dobie obecnych przemian społecznych i narastających zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych – terroryzm, nadmierna polaryzacja społeczna – kluczowym, obok zaufania, normy wzajemności i sieci społecznego zaangażowania, elementem kapitału społecznego jak również ładu społecznego? Należy w tym miejscu podkreślić, że to czynniki egzogeniczne, czyli kulturowo zakorzenione wartości i normy, będące jednym z zasadniczych elementów kapitału społecznego, mają zasadnicze znaczenie dla sprawnego funkcjonowania instytucji ekonomicznych, politycznych i społecznych. Francis Fukuyama pisze, że kapitał społeczny ma swoje źródło w takich „irracjonalnych” fenomenach, jak religia czy tradycyjne normy etyczne, a jego generowanie i podtrzymywanie jest niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania „namacalnych” nowoczesnych instytucji ekonomicznych, politycznych jak również społecznych. Robert Putnam stawia sobie z kolei pytanie o to, czy i jak kapitał społeczny może prowadzić do rozwiązywania problemów życia społecznego? Odpowiadając na nie, pisze między innymi „Kiedy ekonomiczne i polityczne negocjacje osadzone są w gęstej sieci wzajemnego, społecznego oddziaływania, redukuje się czynniki prowadzące do oportunistycznego zaangażowania. Sieć społecznego zaangażowania stanowi jednocześnie świadectwo dawnej, udanej współpracy, służąc za kulturowy wzór dla współpracy przyszłej. Ponadto gęsta sieć wzajemnego oddziaływania rozszerza samoświadomość jej uczestników, przekształcając «ja» w «my». [...] więź społeczna i obywatelskie zaangażowanie mają głęboki

---

⁴ J. MARIANŃSKI, *Spółczesność ponowoczesna i jego dylematy moralne*, w: *Nowoczesność – ponowoczesność. Społeczeństwo obywatelskie w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. I, red. S. Partyck, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007, s. 31.

⁵ *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne. Studium socjologiczno-pastoralne*, Lublin: Gaudium 2005, s. 6.

wpływ zarówno na nasze życie publiczne, jak i na prywatne perspektywy”⁶. Analizując wzajemne relacje między ładem społeczno-moralnym i kapitałem społecznym, najpierw należy odpowiedzieć na pytania: jakie treści kryją się pod tymi pojęciami i czy istnieje związek pomiędzy tymi kategoriami pojęciowymi.

ŁAD SPOŁECZNY I MORALNY

Ład społeczny, określane również jako porządek społeczny, to sposób zorganizowania i funkcjonowania społeczeństwa na podstawie zasad i reguł, które są trwałe i spójne względem siebie. Reguły te muszą być przestrzegane, gdyż to one zabezpieczają spójność społeczną oraz zapewniają koordynację działań indywidualnych i zbiorowych⁷. Nie istnieje społeczeństwo, którego funkcjonowanie nie opierałoby się na jakiejś formie ładu, zapewniającej koordynację zaspakajania potrzeb indywidualnych i grupowych, chroniącej przed konfliktami destabilizującymi życie społeczne i niszczącymi więź społeczną. W szerokim znaczeniu ład społeczny odnosi się do wszystkich dziedzin życia ludzkiego: ekonomicznych, politycznych, kulturalnych, moralnych itd.

Stanisław Ossowski wyróżnił trzy rodzaje ładu społecznego na podstawie krzyżowania ze sobą następujących kategorii działań: koordynacji działania lub jej braku, podejmowania działań w ramach systemu pod wpływem ingerencji innych ośrodków lub jej braku⁸. Wyróżnił również trzy zasadnicze typy zachowań zbiorowych. Zachowania bezrefleksyjne, które mają miejsce, gdy członkowie zbiorowości zachowują się zgodnie z normami i wzorami utrwalanymi przez tradycję lub rutynę pracy zbiorowej. Piszząc o rutynie pracy zbiorowej, Ossowski podkreśla bezrefleksyjność systemu odruchów wytworzonych w toku zbiorowej pracy trwałego zespołu. Drugim typem są zachowania wysoce zindywidualizowane, będące rezultatem wzajemnego oddziaływania różnych ośrodków decyzji (jednostkowych i zbiorowych). Zachowania tego typu obejmują zarówno interferencję decyzji jednostkowych, jak i grup społecznych i ich ośrodków decyzyjnych i mają miejsce w systemach wysoce zindywidualizowanych⁹. Trzecim typem idealnego zachowania zbiorowego są

⁶ *Bowling Alone: malejący społeczny kapitał Ameryki*, „Res Publica Nowa” 1996, nr 6, s. 17.

⁷ J. MARIANŃSKI, *Spółczesność i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2008, s. 112.

⁸ *O nauce, Dzieła*, t. IV, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1967, s. 173-174.

⁹ Tamże, s. 174.

według Ossowskiego zachowania podporządkowane, którymi kieruje jeden ośrodek decyzyjny. W tym wypadku ludzie podporządkowani są decyzjom odgórnym¹⁰. Trzem typom zachowań zbiorowych odpowiadają wyróżnione przez Ossowskiego koncepcje ładu społecznego,

Po pierwsze ład przedstawień zbiorowych, który jest wyznaczany przez wspólne warunki bytu, wzory oraz normy. Powinność człowieka w społeczeństwie realizującym ten typ ładu jest tożsama z jego bytem, oznacza to, że każdy członek zna swoje miejsce i ma swój udział w życiu wspólnoty¹¹. Pozycja społeczna każdego człowieka wyznaczana jest raz na zawsze i usankcjonowana kryteriami przez niego samego wyznaczanymi. Ten typ ładu jest charakterystyczny dla społeczeństw pierwotnych czy społeczności wiejskich¹². Kolejnym typem ładu jest ład monocentryczny, który opiera się na działaniach jednego wyraźnie określonego ośrodka decyzyjnego. Jednostki w takim społeczeństwie traktowane są przedmiotowo i instrumentalnie, ta postać ładu społecznego jest charakterystyczna dla państw autorytarnych i mniejszych struktur, na przykład organizacji totalnych, jak choćby więzienie¹³. Trzecią postacią ładu wyróżnioną przez Ossowskiego jest ład policentryczny, który w przeciwieństwie do ładu monocentrycznego wynika z wzajemnego oddziaływania różnych ośrodków decyzyjnych. Końcowy rezultat działań podejmowanych w ramach takiego ładu jest nieprzewidywalny, dopóki dane zdarzenie się nie zakończy. Ossowski odwołuje się tu między innymi do zasady „niewidzialnej ręki”¹⁴. Przykładem społeczeństw dążących do realizacji trzeciej koncepcji są demokracje zachodnie. W społeczeństwach realizujących taką koncepcję ładu, tym lepszy jest rząd – ośrodek decyzyjny – im więcej decyzji i zadań pozostawia w kompetencjach członków społeczeństwa¹⁵.

¹⁰ Tamże, s. 173-174.

¹¹ Takim typom zachowań i takiej postaci ładu społecznego odpowiada pojęcie *solidarność mechaniczna* Emila Durkheima. Ten typ solidarności społecznej jest charakterystyczny dla społeczeństw pierwotnych, cechujących się minimalnym podziałem pracy, brakiem ścisłej współpracy, uznawaniem tych samych wartości i dążeniem do tych samych celów społecznych. E. DURKHEIM, *O podziale pracy społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2011.

¹² S. OSSOWSKI, *O nauce*, s. 175-176.

¹³ Tamże, s. 176-177.

¹⁴ Niewidzialna ręka jest metaforą stworzoną przez Adama Smitha do opisanie motywacji uczestników rynku. Smith argumentował, że uczestnicy rynku (producenci i konsumenci) są motywowani chęcią zaspokojenia swoich prywatnych potrzeb i dbałością o własny interes. „[...] niewidzialna ręka, kierując poczynaniami egoistycznych jednostek, działa zarazem «w interesie publicznym»” (gdzie „publiczny interes” dotyczy sprawiedliwego z moralnego punktu widzenia podziału dochodu i własności). P.A. SAMUELSON, W.D. NORDHAUS, *Ekonomia*, t. II, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002, s. 188.

¹⁵ J. MARIAŃSKI, *Spoleczeństwo i moralność*, s. 114.

Pojęcie ładu moralnego najogólniej oznacza taki stan uporządkowania życia osobistego lub społecznego, którego fundament stanowi porządek moralny. Gdy pojęcie to jest odnoszone do życia społecznego, wówczas mówi się o ładzie społeczno-moralnym, o ładzie moralnym w polityce, gospodarce itp. Niekiedy używa się zamiennie terminów: *ład moralny* i *porządek moralny*. Głównymi składnikami ładu moralnego są wartości etyczne, normy i wzory działania oraz instytucje tworzące normatywno-instytucjonalny porządek moralny¹⁶. Z perspektywy chrześcijańskiej porządek moralny jest utożsamiany z prawem moralnym, a jego źródłem jest Bóg (wówczas mówi się o obiektywnym porządku moralnym), natomiast ład moralny jest tym, co tworzy człowiek lub społeczność w swoim życiu, opierając się na porządku moralnym. Wyróżnia się dwie formy ładu moralnego w normatywnej strukturze społeczeństwa. Po pierwsze zakładany w ramach określonego systemu aksjologicznego ład moralny; po drugie – realizowany ład moralny, czyli faktyczny sposób zachowania się ludzi i funkcjonowania instytucji, który może w znaczący sposób odbiegać od sposobów określonych w ładzie moralnym zakładanym¹⁷.

Stawiając sobie pytanie o to, czy kapitał społeczny może być traktowany jako zasób konstytutywny ładu społeczno-moralnego, należy odwołać się do elementów które go tworzą. Jan Szczepański przedstawia ład społeczny jako „[...] stan, układ i wzajemne powiązania i stosunki między procesami zaspokajania potrzeb wszystkich jednostek, podgrup, kręgów i innych elementów składowych zbiorowości, taki stan funkcjonowania instytucji i przebiegu zachowań jednostek, że zbiorowość jako całość istnieje, wykonuje swoje funkcje, osiąga swoje cele i rozwija się”¹⁸. Jest to ład społeczny powiązany z funkcjonowaniem organizacji formalnej, przez którą rozumie Szczepański sformalizowany system przepisów, stanowisk, ról, sankcji i instytucji formalnych, ustalonych prawnie, prawnie gwarantowanych¹⁹. W kontekście prowadzonej analizy istotne są dwie postacie ładu społecznego, wskazana powyżej, a także druga związana z funkcjonowaniem organizacji nieformalnej, która jest zdaniem tego autora wytworem spontanicznych wzorów działania przekazanych tradycją, nieformalnych instytucji, sankcji etycznych, które porządkują co-

---

¹⁶ J. MARIAŃSKI, *Ład społeczno-moralny*, w: *Słownik Katolickiej Nauki Społecznej*, red. W. Piwowarski, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX–Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów „PALABRA” 1993, s. 98-99.

¹⁷ Tamże, s. 99.

¹⁸ *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1972, s. 237.

¹⁹ Tamże, s. 236.

dzienne życie poza sformalizowanymi nakazami i normami²⁰. Takie grupy również mają swój specyficzny porządek, który tak oddziałuje na zachowania i działania członków tych grup, że nie zagrażają one jej istnieniu i rozwojowi²¹.

Człowiek funkcjonuje w społeczeństwie, by zrealizować swoje cele, każdego dnia wchodzi w najrozmaitsze relacje z innymi. Cele, do których dąży, mogą się jednak różnić od tych przyjętych przez inne jednostki, co może prowadzić do konfliktu. Konflikty występujące w społeczeństwie nie są jednak siłą niszczącą, a wręcz przeciwnie – występując w ramach pewnego ładu społecznego, mogą stać się źródłem rozwoju. Cechą ładu społecznego jest umożliwienie współpracy między członkami społeczeństwa, która po przez ustalenie wspólnych celów i wypracowaniu kompromisów prowadzi do osiągnięcia dobra wspólnego. Z punktu widzenia prowadzonej analizy szczególnie ważnymi czynnikami oddziałującymi na realizację dobra wspólnego i utrwalanie demokratycznego ładu społeczno-moralnego są sieci zaangażowania społecznego, tworzone przez jednostki i grupy.

SIECI ZAANGAŻOWANI SPOŁECZNEGO

Analizując związek zachodzący pomiędzy zasobami kapitału społecznego a obowiązującym w społeczeństwie ładem społecznym, należy odnieść się do koncepcji Roberta Putnama. Autor ten wskazuje na kapitał społeczny jako na

---

²⁰ Bardzo wyraźnie związek ładu społecznego „formalnego i nieformalnego” z generowaniem zasobów kapitału społecznego wykazuje F. Fukuyama, który opisuje idee kapitału społecznego jako pewnego rodzaju zasób kulturowy. Zgodnie z tym podejściem kapitał społeczny nie może powstawać jedynie wskutek bieżących decyzji jednostek, lecz jego generowanie jest związane z przynależnością kulturową i jest on oparty na cechach społecznych, nie zaś indywidualnych. Składa się z czynników kulturowych takich, jak zobowiązania, oczekiwania, zaufanie i jako taki jest niezbędny do prawidłowego funkcjonowania nowoczesnych instytucji zarówno ekonomicznych, jak i politycznych. Korzyści wynikające z kapitału społecznego wykraczają zdecydowanie poza sferę gospodarczą i są niezbędnym elementem kształtującym powstawanie dobrze funkcjonującego społeczeństwa obywatelskiego. Fukuyama łączy kapitał społeczny ze zdolnością ludzi do podejmowania wzajemnej współpracy w obrębie grupy czy organizacji, która wymaga zaakceptowania norm moralnych danej społeczności i w tym kontekście przejęcia takich cech, jak lojalność, uczciwość i rzetelność. Dopiero wtedy zaufanie staje się powszechne w danej społeczności i pozwala na tworzenie zasobów kapitału społecznego i budowanie trwałego ładu społecznego. Zob. F. FUKUYAMA, *Kapitał społeczny*, w: *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństwa*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2003, s. 169; TENŻE, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN 1997, s. 39.

²¹ J. SZCZEPAŃSKI, *Elementarne pojęcia socjologii*, s. 237.

cechę społecznego zorganizowania, która ułatwia jego zdaniem koordynację i wspólne działanie, a tym samym przyczynia się, w rozumieniu proponowanym przez J. Szczepańskiego, do budowania ładu społecznego w jego wymiarze formalnym i nieformalnym²². Jak pisze Putnam, „Z różnych przyczyn we wspólnocie obdarzonej znacznym zasobem kapitału społecznego żyje się łatwiej. Przede wszystkim sieci obywatelskiego zaangażowania stanowią podstawę dla silnych norm powszechnej wzajemności oraz sprzyjają rodzeniu się społecznego zaufania. Sieci takie ułatwiają koordynację i komunikację, wzmacniają opinie, co pozwala rozwiązywać dylematy, jakie nasuwa zbiorowe działanie”²³.

Kapitał społeczny według Putnama składa się z trzech zasadniczych elementów: zaufania, które ułatwia międzyludzką kooperację i tym samym podnosi zdolność koordynacji działań; normy wzajemności w sensie „dawać i brać”, dzięki czemu dylematy życia społecznego mogą być lepiej rozwiązywane, oraz sieci obywatelskiego zaangażowania, dzięki którym rodzi się społeczne zaufanie i norma wzajemności²⁴. Zaangażowanie i zaufanie zależą od stopnia, w jakim grupa ludzi uznaje wspólne normy i wartości, oraz od tego, na ile członkowie tej społeczności potrafią poświęcić czy też odłożyć w czasie zaspokojenie swojego partykularnego dobra dla dobra grupy²⁵. „Nie należy przesadzać z przeciwstawianiem jednostkowego interesu i altruizmu, ponieważ żadne społeczeństwo na świecie, żadne sprawne społeczeństwo, nie może zrezygnować z potężnego czynnika motywacyjnego, jakim jest interes własny. [...] Jednakże we wspólnocie obywatelskiej obywatele kierują się tym, co Tocqueville określił jako «właściwie rozumiany interes własny», to jest interes własny określony w kontekście szerszych potrzeb publicznych, własny interes, który jest «oświecony», a nie «krótkowzroczny», i który bierze pod uwagę interesy innych”²⁶.

Putnam określił kilka zasadniczych wymiarów kapitału społecznego, w których wyraźnie widoczne jest funkcjonowanie jednostek i grup w dwóch formach porządku społecznego: formalnego i nieformalnego:

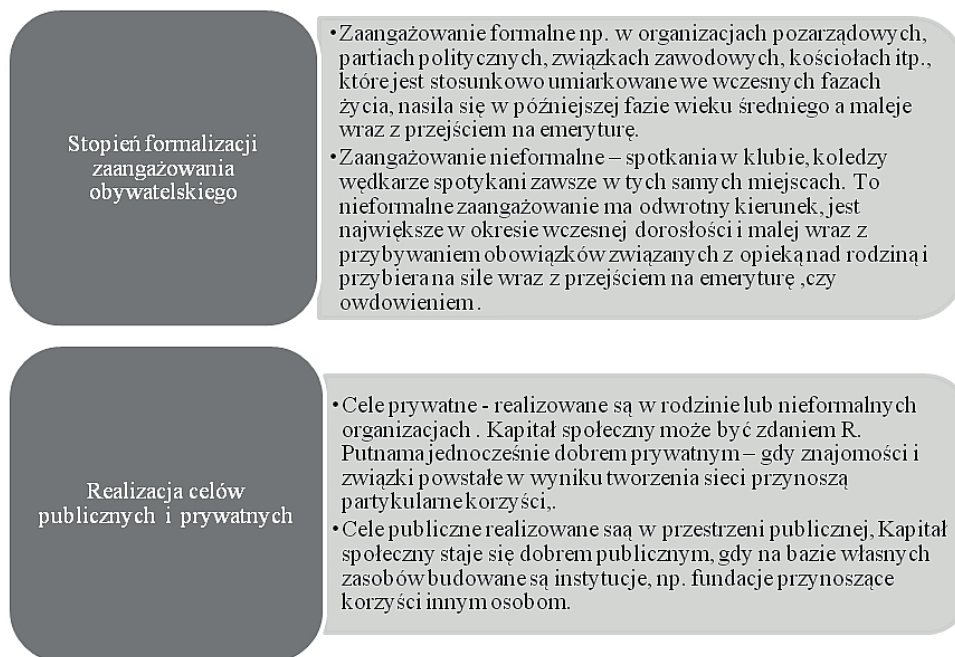
²² Ta cecha kapitału społecznego w sposób bardzo wyraźny łączy się z rozumieniem ładu społecznego proponowanym przez Szczepańskiego, w którym wyraźnie wydzielone są formalne i nieformalne wymiary życia społecznego. W koncepcji kapitału społecznego bardzo wyraźnie jest podkreślany stopień formalizacji więzi, który decyduje o typie kapitału społecznego, jak również o pozytywnych bądź negatywnych skutkach oddziaływania kapitału społecznego na życie społeczności.

²³ *Bowling Alone*, s. 17.

²⁴ *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków: Znak 1995, s. 258.

²⁵ F. FUKUYAMA, *Zaufanie*, s. 20.

²⁶ R. PUTNAM, *Demokracja w działaniu*, s. 134.

Schemat 1. Wymiary kapitału społecznego wyróżnione przez R. Putnama

Źródło: Opracowanie na podstawie: R. PUTNAM, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008, s. 159- 160.

Prezentowany powyżej schemat wskazuje na obecność kapitału społecznego – po pierwsze jako zasobu, który może być akumulowany przez uczestnictwo zarówno w organizacjach formalnych, jak i nieformalnych. Po drugie – może być gromadzony przez realizację celów indywidualnych i publicznych, konsekwencją czego jest tworzenie dobra indywidualnego lub/i dobra publicznego²⁷. Należy również wskazać na dwa kolejne wymiary, nie ujęte w schemacie: więzi zaufania powodujące powstanie mechanizmu sprzężenia zwrotnego i intensywność kontaktów, tzn. oparcie się na trwałych i intensywnych

²⁷ „Niektóre korzyści z inwestowania w kapitał społeczny przypadają osobom postronnym, inne zaś promują własne interesy osoby dokonującej inwestycji. Na przykład, kluby charytatywne, takie jak kluby Rotary lub Lions mobilizują energię lokalną do fundowania stypendiów lub walki z chorobami, zapewniając jednocześnie swym członkom znajomości i związki, które osobiście się im opłacają” (R. PUTNAM, *Samotna gra w kręgle*, s. 36).

lub jednorazowych sieciach kontaktu. Zaufanie jest zasadniczym składnikiem kapitału społecznego, który ułatwia współpracę między podmiotami życia społecznego²⁸. Dodatkowo sprzężenie zwrotne jest to mechanizm zachodzący między zaufaniem i współpracą. Im większy poziom zaufania w obrębie społeczności, tym większe prawdopodobieństwo współpracy. Z kolei współpraca powiększa zaufanie. Ta stała akumulacja społecznego kapitału jest zasadniczym elementem dodatniego sprzężenia zwrotnego²⁹.

Jednak niezależnie od charakteru kapitału społecznego i stopnia jego sformalizowania to sieci obywatelskiego zaangażowania są zdaniem Putnama zasadniczą formą kapitału społecznego: „[...] im gęstsze w społeczeństwie takie sieci, tym bardziej prawdopodobne, że obywatele będą w stanie współpracować dla wspólnych korzyści”³⁰. Putnam podaje kilka przyczyn takiego stanu rzeczy. Sieci obywatelskiego zaangażowania zwiększają potencjalne koszty wyłamania się z podjętych zobowiązań, transakcji czy umów. W ten sposób przyczyniają się do utrzymania ładu społecznego, wpływając na pewną przewidywalność ludzkich działań oraz na spójność norm wyznaczających porządek społeczny, co gwarantuje ciągłość życia społecznego. Po drugie wpływają na powstawanie bardzo silnych norm wzajemności. Posiadając opinie człowieka godnego zaufania, można oczekiwać wsparcia ze strony społeczności, której norm zachowania się przestrzega. Kolejną przyczyną, dla której sieci obywatelskiego zaangażowania są zasadniczą formą kapitału społecznego i ważnym elementem ładu społecznego, jest fakt, że ułatwiają one komunikację i poprawiają przepływ informacji o konkretnym członku społeczności. I wreszcie w sieci obywatelskiego zaangażowania wpisane są wszystkie wcześniejsze doświadczenia, wszystkie sukcesy i porażki, które mogą posłużyć za wzór współpracy na przyszłość i na chwilę obecną³¹.

W ujęciu Putnama kapitał społeczny jest cechą dużych struktur społecznych o układzie horyzontalnym, łączących osoby o porównywalnej pozycji i władzy³². Paradoksalnie autor ten zauważył, że „silne” więzi międzyludzkie

²⁸ TENZE, *Demokracja w działaniu*, s. 264-265.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, s. 269.

³¹ Tamże, s. 269-271.

³² S. Ossowski (*Zagadnienia struktury społecznej*, *Dziela*, t. V, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1968, s. 94) pojęciem struktury społecznej określa istniejący między składnikami życia społecznego „[...] system międzyludzkich zależności, dystansów i hierarchii zarówno w nieorganizacyjnej, jak i organizacyjnej formie”. J. Turowski (*Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1994, s. 53-54) stwierdza zaś, że struktura społeczna obejmuje wszystkie rodzaje zbiorowości „[...] grup społecznych i społeczności oraz ich instytucje. Jako przykład można podać następujące elementy struktury : rodziny

(jak pokrewieństwo i serdeczna przyjaźń) są mniej ważne w przypadku sieci obywatelskiego zaangażowania i ich znaczenia dla podtrzymywania współpracy i ładu społecznego niż „słabe” więzi, takie jak na przykład znajomość i wspólne członkostwo w stowarzyszeniu. Słabe więzy mają zdaniem Putnama większe możliwości podtrzymywania spójności wspólnoty z jej różnymi małymi grupami, podejmującymi wspólne zbiorowe działania. Silne więzy zaś skupiają się zwykle wewnątrz określonej grupy, i to je w pewien sposób ogranicza³³.

Putnam, analizując kapitał społeczny, badał również czynniki mające destruktywny wpływ na jego powstawanie i generowanie. Wśród czynników niszczących kapitał społeczny wymienia: zmiany w strukturze rodziny; powstawanie podmiejskich dzielnic domków jednorodzinnych, które sprzyjają procesowi alienacji; rozwój elektronicznych/personalnych urządzeń zapewniających rozrywkę w domu (telewizja, DVD, gry komputerowe, Internet) i zniechęcających do osobistych kontaktów³⁴. Wskazane przez Putnama czynniki niszczące zasoby kapitału społecznego oznaczają zmianę w relacji jednostki do porządku społecznego, konsekwencją czego może być destabilizacja demokratycznego ładu społecznego. Z jednej strony człowiek ma możliwość wyboru pomiędzy tym, jak i gdzie chce żyć, a tym, co i z kim chce robić. Jednak poszerzona liczba możliwości wyboru, postać i tempo współczesnego życia bardzo często w praktyce uniemożliwiają refleksję i staranne rozważenie podejmowanych decyzji. Pluralizacja kultury i życia społecznego okazuje się zjawiskiem wielokształtnym i ambiwalentnym, które z jednej strony umożliwia kształtowanie życia w sposób zindywidualizowany, ale z drugiej strony prowadzi często do osłabienia więzi społecznych³⁵.

Ład społeczny nie jest „stanem danym raz na zawsze” i – jak zauważa Szczepański – jest to stan równowagi, który wymaga stabilizacji, jednak zawsze jest stanem chwilowym. W życiu społecznym występują bowiem elementy zmian i innowacji, wynikające z działań i inicjatyw jednostek, instytucji lub podgrup³⁶. Człowiek nie jest w stanie uciec przed procesami

---

i szersze kręgi krewniacze, społeczności lokalne (wsie i miasta), grupy regionalne, grupy zawodowe, klasy i warstwy społeczne, wszelkie związki i zrzeszenia czy wreszcie instytucje polityczne, administracyjne, kulturalne, religijne. Pozostają one w różnego rodzaju powiązaniach i zależnościach”.

³³ *Demokracja w działaniu*, s. 273.

³⁴ A. FAZLAGIĆ, *Budowa gospodarki opartej na wiedzy w Polsce a kapitał społeczny*, <http://www.fazlagic.egov.pl> (dostęp: 23.09.2010).

³⁵ J. MARIAŃSKI, *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków: Nomos 1997, s. 97.

³⁶ *Elementarne pojęcia socjologii*, s. 238.

zmiany, a indywidualizacja stylów życia i sposobów bycia jest konsekwencją m.in. strukturalnego zróżnicowania społeczeństw zachodnich. Procesy indywidualizacji wartości i norm są także związane z niezwykle wysokim wzrostem materialnego standardu życia, z dostępem do masowej konsumpcji i czasu wolnego³⁷. Przemiany te dowodzą konieczności podejmowania wielotorowych badań nad mechanizmami konstytuowania się nowych postaci ładu społecznego, mechanizmów powstawania i akumulacji zasobów kapitału społecznego oraz badań nad korzyściami wynikającymi z posiadania jego zasobów. Putnam przedstawia ich wiele. W społeczeństwach z wysokim poziomem kapitału społecznego rozwój intelektualny i emocjonalny dzieci jest wspierany przez lokalną społeczność. Dzieci nie czują się wyalienowane poza tradycyjnymi „wypami zaufania”, takimi jak dom, szkoła i krewni. Wysoki poziom kapitału społecznego przekłada się na spadek przestępczości, aktów wandalizmu³⁸. Młodzi ludzie, pozostając pod opieką czy też uzyskując wsparcie dorosłych, nie szukają grup odniesienia w gangach czy innych grupach przestępczych. Społeczeństwa posiadające wysoki poziom kapitału społecznego stwarzają również przyjazny klimat dla przedsiębiorczości, w tym dla kapitału zagranicznego. Ponadto wysoki poziom kapitału społecznego wykazuje dodatnią korelację ze stanem zdrowia społeczeństwa³⁹.

WIĘŹ MORALNA

Przyjmując za Szczepańskim pogląd, że najważniejsze w życiu społecznym jest to, co dzieje się między ludźmi, to, co ich łączy w spójne zbiorowości, w prowadzonej analizie za element spajający zbiorowości przyjęto więź moralną. W dobie obecnych przemian społecznych i narastających zagrożeń kluczowym, obok zaufania, normy wzajemności i sieci społecznego zaangażowania, elementem kapitału społecznego jest właśnie więź moralna. Piotr Sztompka, analizując procesy zmian społecznych zachodzące w Polsce po 1989 r., szczególną uwagę zwraca na więź społeczną, a właściwie jej odmianę – więź moralną i jej trzy składniki: zaufanie, lojalność i solidarność. Uzasadnia swoje

---

³⁷ Uwagi poczynione przez Putnama, odnoszące się do zmian społecznych w Stanach Zjednoczonych, można uogólnić i odnieść do zmian globalnych, jakie zachodzą w wielu społeczeństwach rozwiniętych.

³⁸ R. Putnam (*Demokracja w działaniu*, s. 209-225) pisał o mafiosach jako „stabilizatorach” życia społecznego na południu Włoch, które to zjawisko było odpowiedzią na słabość urzędowych i sędziowskich struktur państwa.

³⁹ A. FAZLAGIĆ, *Budowa gospodarki*.

zainteresowanie decydującym znaczeniem więzi społecznej w kształtowaniu wzajemnych odniesień ludzi do siebie, klimatu stosunków międzyludzkich i formowania w pełni demokratycznego systemu społecznego⁴⁰. Ten typ więzi definiuje on jako szczególną relację do innych objętą kategorią „my”. Sztompka stwierdza, że dopiero przekształcenie więzi społecznej⁴¹ w więź moralną pozwala jej na stanie się trwałym składnikiem tkanki społecznej, będącej czynnikiem wyzwalającym twórcze stawanie się społeczeństwa⁴². W rozumieniu Sztompki kategorie „my” wyznaczają trzy powinności moralne, których zanik prowadzi do atrofii moralnej. Kategorią „my” określa wszystkich tych, których obdarzamy zaufaniem, wobec których jesteśmy lojalni i których sprawy nas obchodzą. W takiej interpretacji kategorii „my” trzy podstawowe składniki więzi moralnej to: zaufanie, czyli oczekiwanie godnego postępowania innych wobec nas; lojalność, czyli powinność nienaruszania zaufania, jakim jesteśmy obdarzani przez innych i wywiązywania się z podjętych zobowiązań; solidarność, czyli troska o interesy innych i gotowość podjęcia działań na ich rzecz, nawet gdy narusza to nasze własne interesy⁴³. Te trzy czynniki wyznaczają „przestrzeń moralną” w której funkcjonuje każda jednostka. Zarówno intensywność, jak i zasięg więzi moralnej są zmienne. Sztompka zauważa, że granice przestrzeni moralnej mogą być wyznaczone węższej lub szerzej i wskazuje na dwa typy więzi. Więź prywatną, która ma charakter ekskluzywny i zachodzi między członkami rodziny, przyjaciółmi, współpracownikami. Charakter inkluzywny ma więź publiczna wobec szerszych kategorii osób, których osobiście nie znamy⁴⁴. Wskazany przez Sztompkę ekskluzywny i inkluzywny charakter więzi moralnej bardzo wyraźnie łączy się z zaproponowaną przez Fukuyame kategorią kapitału społecznego „inkluzywnego”. Zdaniem tego uczonego zaufanie, obok norm wzajemności, lojalności, uczciwości, rzetelności i odpowiedzialności, zwiększa zdolność jednostek do współpracy i skłonność do tworzenia trwałych więzi w społeczeństwie. Kapitał społeczny powstaje na bazie współpracy wynikającej z rozpowszechnienia zaufania w obrębie społec-

⁴⁰ *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność*, w: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999, s. 266.

⁴¹ W socjologii więzią społeczną nazywany jest ogół stosunków, połączeń i zależności łączących ludzi w trwałe zbiorowości. J. Szczepański (*Elementarne pojęcia socjologii*, s. 238-239) określa więzi społeczną jako zorganizowany system stosunków, instytucji, środków kontroli społecznej, skupiających jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do rozwoju i trwania.

⁴² P. SZTOMPKA, *Kulturowe imponderabilia*, s. 269-270.

⁴³ Tamże, s. 269.

⁴⁴ Tamże, s. 269-270.

czeństwa lub jego części. Może on być cechą najmniejszej i najbardziej podstawowej grupy społecznej, jaką jest rodzina; można go także rozpatrywać w skali całego narodu lub w obrębie wszystkich grup pośrednich⁴⁵. Autor ten podkreśla bardzo wyraźnie, że oddziaływanie uogólnionego zaufania podtrzymuje i pomnaża współdziałanie pomiędzy obcymi a członkami społeczności. Efektem tego procesu jest powstanie „inkluzyjnego kapitału” społecznego, włączającego obcych do kręgu kooperującej wspólnoty⁴⁶. Zdaniem Fukuyamy takie działanie jest niezbędne i wymaga przyjęcia założenia, że „zaufanie to mechanizm oparty na założeniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wspólnie wyznawanych normach. Normy te mogą obejmować głęboko zakorzenione wartości dotyczące Boga i sprawiedliwości, ale także świeckiej formy regulacji, np. standardy obowiązujące w danej profesji lub przyjęte normy zachowania”⁴⁷. Jak podkreśla Fukuyama, normy te i wartości powinny być jednak właściwe⁴⁸. Przez wartości właściwe rozumie on takie, które pozostają w zgodzie z demokratycznymi i kapitalistycznymi regułami gry. Do norm etycznych wspierających budowę kapitału społecznego zalicza: prawdomówność, wywiązywanie się z obowiązków i wzajemność w stosunkach z innymi⁴⁹. Normy te pokrywają się w dużym stopniu z wartościami purytańskimi, będącymi zdaniem M. Webera podwaliną rozwoju dobrobytu w krajach zachodniej Europy⁵⁰. Fukuyama bardzo wyraźnie podkreśla, że wszystkie społeczeństwa dysponują jakimś określonym zasobem kapitału społecznego. Problem może polegać na tym, że normy współdziałania, będąc podzielane jedynie przez ograniczone grupy ludzi, nie obejmują pozostałych członków tego samego społeczeństwa⁵¹. Przywołując pojęcie „amoralnego familiarizmu” jako cechy społeczności z południowych Włoch, wskazuje na destrukcyjne konsekwencje silnych, lecz zamkniętych więzi. Powstałe na bazie takiego właśnie kapitału grupy społeczne (mafia) potrafią uczynić dysfunkcjonalnymi całe społeczności⁵². O takiej sytuacji pisze

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ A. BARTOSZEK, *Kapitał społeczny a polityka lokalna – paradoksy więzi regionalnych i wspólnotowych*, w: *Kapitały: ludzie i instytucje. Studia i szkice socjologiczne*, red. M.S. Szczepański, A. Śliz, Tychy–Opole: Śląskie Wydawnictwa Naukowe 2006, s. 54-55.

⁴⁷ *Zaufanie*, s. 38.

⁴⁸ *Kapitał społeczny*, s. 169.

⁴⁹ Norma wzajemności jest równie ważna u Fukuyamy i u Putnama: takich punktów stycznych pomiędzy teoriami tych dwóch autorów jest więcej, zasadniczym jest ogromna rola przypisywana zaufaniu w kształtowaniu kapitału społecznego.

⁵⁰ *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*, Lublin: Wydawnictwo Test 1994, s. 169.

⁵¹ *Kapitał społeczny*, s. 170.

⁵² *Zaufanie*, s. 122-123.

Sztompka, wskazując, że w przypadku więzi moralnej, obok sytuacji, w której dochodzi do wzmocnienia i poszerzenia jej zasięgu, możliwa jest sytuacja odwrotna. Dzieje się tak w sytuacji atrofii więzi moralnej, która w wymiarze treściowym oznacza zanik wiążących powinności wobec innych, w wymiarze zakresowym – skrajne zawężenie kategorii „my”. Sztompka wyróżnia trzy przejawy atrofii, odnoszące się do trzech podstawowych składników więzi moralnej: antyteza zaufania, kultura cynizmu, w której panuje syndrom podejrzliwości i nieufności, myślenie spiskowe i przypisywanie innym najniższych motywów działania; antyteza lojalności, kultura manipulacji, w której panuje społeczne przyzwolenie na wykorzystywanie zaufania innych, ich naiwności, posługiwanie się oszustwem i kłamstwem; antyteza solidarności, kultura obojętności, w której akceptuje się egoizm, indyferentyzm wobec szkód czy cierpień innych⁵³. Wskaźnikiem zaniku więzi moralnej jest rozpowszechnienie się działań antyspołecznych, wzrost przestępczości, podobnie przejawami malejących zasobów kapitału społecznego są wzrost przestępczości i przemocy, rozpad struktury rodzinnej, upadek wielu pośrednich instytucji społecznych (więzi międzysąsiedzkich, kościołów, związków, klubów, organizacji dobroczynnych) czy wreszcie wyraźnie odczuwany brak wspólnych wartości i poczucia więzi⁵⁴. W nawiązaniu do tego zagadnienia interesująco brzmią słowa Zygmunta Baumana, dotyczące pracy: „praca została ograniczona do tego rodzaju aktywności, który daje się zaksięgować: jest to ten rodzaj pracy, który można sprzedać i kupić [...]. Poza obszarem pracy znalazło się wszystko, co było [...] wykonywaniem zajęć nie przeznaczonych na sprzedaż lub sprzedawać się nie dających [...]. Konsekwencje tego wszystkiego są pod wieloma względami katastrofalne. Przyczyniają się do [...] rozpadu więzi wspólnotowych i sąsiedzkich, [...] pozostawiają one głębokie i ogólnie rzecz biorąc niekorzystne ślady na strukturze i żywotności rodzin. Poważnie erodują glebę, w której zakorzeniona jest cała sieć ludzkich związków i moralnych więzi pomiędzy ludźmi”⁵⁵.

Wskazując na więź moralną jako jeden z centralnych elementów kapitału społecznego i ładu społeczno-moralnego, można przeanalizować to zagadnienie na przykładzie wyróżnionych w literaturze przedmiotu sześciu wyznaczników kapitału społecznego, wpływających stabilizująco na ład społeczno-moral-

⁵³ *Kulturowe imponderabilia*, s. 270-272.

⁵⁴ F. FUKUYAMA, *Zaufanie*, s. 22.

⁵⁵ *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 206-207.

ny⁵⁶. Pierwszym wyznacznikiem istnienia zasobów kapitału społecznego jest uczestnictwo w sieciach. Kluczową sprawą w tworzeniu kapitału społecznego jest istnienie mniej lub bardziej gęstych, przeplatających się powiązań pomiędzy jednostkami i grupami. Jednostki wchodzić we wzajemne relacje poprzez tworzenie dobrowolnych związków, które są oparte na założeniu godnego postępowania innych wobec nas. Kapitał społeczny nie może być tworzony poprzez działania podejmowane jedynie dla własnej korzyści. Ta właściwość uzależnia go od zdolności jednostek do działania w zbiorowościach, od umiejętności nawiązywania i podtrzymywania nowych powiązań, kontaktów, a docelowo sieci⁵⁷.

Kolejnym wyznacznikiem kapitału społecznego jest wzajemność. Kapitał społeczny oznacza działanie jednych osób dla korzyści innych nawet kosztem interesu własnego, oczekując, że to działanie zostanie w przyszłości odwzajemnione. Sztompka wskazuje na solidarność „czyli troskę o interesy innych i gotowość podjęcia działania na ich rzecz, nawet gdy narusza to nasze własne interesy”⁵⁸. Kolejnym wyznacznikiem kapitału społecznego jest zaufanie. Związek przyczynowy między zaufaniem do ludzi a społecznym zaangażowaniem bierze się z postawy zawierającej pozytywne sądy o innych, także „obcych” – nieznanym bliżej ludziach. To właśnie od zaufania do ludzi zależy powodzenie wielu form obywatelskiego działania, które opiera się na kontaktach z obcymi, czego przykładem są organizacje na przykład pomagające emigrantom, działające na rzecz przestrzegania i wspierania praw człowieka, ogólnie opierające swą działalność na pracy wolontariuszy⁵⁹. Następnym wyznacznikiem kapitału społecznego są normy społeczne, stanowiące źródło wewnętrznej, nieformalnej kontroli społecznej, która znosi potrzebę wprowadzania do sieci sankcji bardziej formalnych i instytucjonalnych⁶⁰. Normy społeczne są niepisanyymi, ale powszechnie zrozumiałymi prawami, które

⁵⁶ P. BULLEN, J. ONYX, *Measuring Social Capital In Five Communities In NSW*, <http://www.mapl.com.au> (dostęp: 08.01.2015).

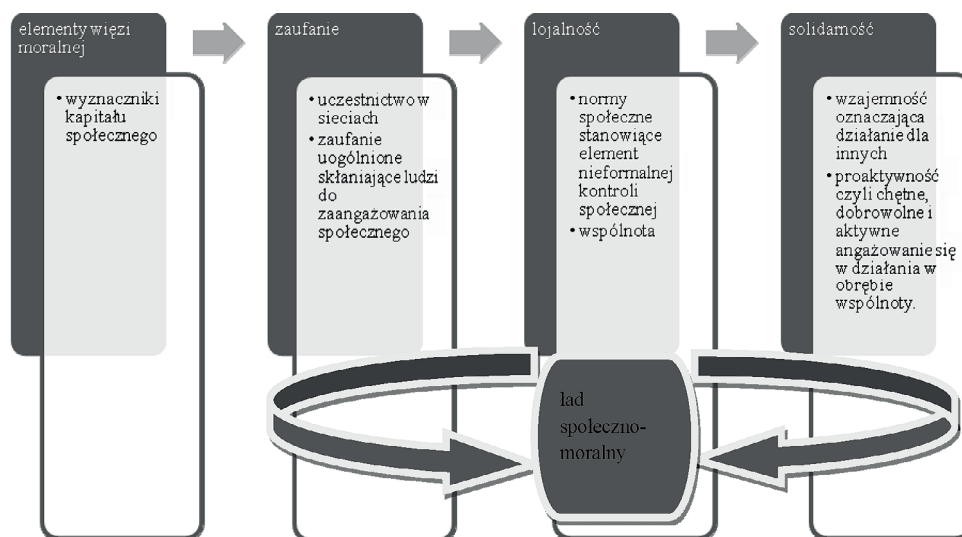
⁵⁷ Sieć społeczna – pojęcie stosowane najczęściej do określenia systemów i układów relacji międzyosobowych występujących w zbiorowościach społecznych, w które uwikłane są różne jednostki. Sieć społeczna może ukazywać zarówno kształt struktury społecznej danej zbiorowości, jak i występujące w niej podstawowe kanały komunikacyjne (K. OLECHNICKI, P. ZAŁĘCKI, *Słownik socjologiczny*, Toruń: Grafitti BC 1997, s. 187).

⁵⁸ P. SZTOMPKA, *Kulturowe imponderabilia*, s. 269.

⁵⁹ K. SKARŻYŃSKA, K. HENNE, *Szkoła, media, kapitał społeczny. Jak korzystanie z mediów różnicuje kapitał społeczny różnych środowisk szkolnych*, „Przeгляд Psychologiczny” 50(2007), nr 1, s. 66.

⁶⁰ Ciekawie zjawisko norm społecznych jako niepisanego prawa na przykładzie stowarzyszenia rotacyjnych kredytów opisuje Putnam (*Demokracja w działaniu*, s. 258-264).

określają, jakie formy zachowania są pożądane, wartościowane i aprobowane w danym kontekście społecznym. Z kolei wspólnota jako mieszanka zaufania, sieci, norm i wzajemności tworzy silną społeczność, gdzie istnieje wspólnie podzielana własność zasobów. Każdy uczestnik sieci ma dostęp do zasobów, ale nikt nie ma ich na własność. Ostatnim z wyróżnianych wskaźników kapitału społecznego jest proaktywność. Rozwój kapitału społecznego wymaga chętnego i aktywnego angażowania się ludzi w działania w obrębie wspólnoty. Zestawiając ze sobą wskazane wyznaczniki kapitału społecznego i trzy elementy więzi moralnej opisane przez Sztompkę, można pokazać za pomocą schematu, jakie elementy więzi moralnej odpowiadają wyznacznikom kapitału społecznego.

Schemat 2: Elementy składowe więzi moralnej i odpowiadające im wyznaczniki kapitału społecznego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie literatury przedmiotu.

ZAKOŃCZENIE

W dyskusjach o przyspieszonym tempie rozwoju, jaki ma miejsce wraz z zachodzącymi zmianami otaczającej nas rzeczywistości społeczno-gospodarczej, wiele miejsca poświęca się rozwijaniu i akumulacji zasobów kapitałowych innych niż rzeczowych czy finansowy. W sytuacji rozpowszechniania się „kultury cynizmu, manipulacji i obojętności” alternatywą mogą stać się relacje i wspólnoty budowane na podstawie elementów więzi moralnej takich, jak zaufanie, lojalność i solidarność. Jak wykazują Putnam i Fukuyama ludzie pozostają w związkach z różnymi grupami – rodziną, sąsiadami, współpracownikami, członkami grupy wyznaniowej oraz szerszą społecznością, co powoduje, że jednostka stale musi konfrontować własny interes z interesem poszczególnych grup⁶¹. Kapitał społeczny to nic innego jak zbiór zasobów tkwiących w związkach rodzinnych i w organizacjach lokalnych społeczności, zasobów, które wpływają z istniejącej struktury społecznej i ułatwiają działanie jednostkom wchodzącym w skład owej struktury. Kapitał społeczny, jak wskazują Putnam i Fukuyama, jest to „gotowość do produkowania” dobra wspólnego czy dóbr publicznych, które mają tę wspaniałą właściwość, że charakteryzują się dodatnimi efektami zewnętrznymi, tzn. tworzą dobra, z których korzystają inne osoby bez ponoszenia jakichkolwiek opłat i bez jakiegokolwiek możliwości udaremnienia im możliwości korzystania z tego dobra⁶².

BIBLIOGRAFIA

- BAUMAN Z.: Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006.
- BARTOSZEK A.: Kapitał społeczny a polityka lokalna – paradoksy więzi regionalnych i wspólnotowych, w: *Kapitały: ludzie i instytucje. Studia i szkice socjologiczne*, red. M.S. Szczepański, A. Śliz, Tychy–Opole: Śląskie Wydawnictwa Naukowe 2006, s. 51-66.
- BULLEN P., ONYX J.: Measuring Social Capital In Five Communities In NSW, <http://www.mapl.com.au>
- DURKHEIM E.: O podziale pracy społecznej, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2011.
- FAZLAGIĆ A.: Budowa gospodarki opartej na wiedzy w Polsce a kapitał społeczny, <http://www.fazlagic.egov.pl> (dostęp: 23.09.2010)
- FUKUYAMA F.: Kapitał społeczny, w: *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństwa*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2003, s. 169-187.

⁶¹ F. FUKUYAMA, *Zaufanie*, s. 31.

⁶² Tamże, s. 8.

- FUKUYAMA F.: Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu, Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN 1997.
- MARIAŃSKI J.: Ład społeczno-moralny, w: *Słownik Katolickiej Nauki Społecznej*, red. W. Piwoński, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX–Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów „PALABRA” 1993, s. 98-99.
- MARIAŃSKI J.: Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne, Kraków: Nomos 1997.
- MARIAŃSKI J.: Kryzys moralny czy transformacja wartości, w: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999, s. 243-258.
- MARIAŃSKI J.: Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne. Studium socjologiczno-pastoralne, Lublin: Gaudium 2005.
- MARIAŃSKI J.: Społeczeństwo ponowoczesne i jego dylematy moralne, w: *Nowoczesność–Ponowoczesność. Społeczeństwo obywatelskie w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. I, S. Partycki, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007, s. 24-35.
- MARIAŃSKI J.: Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności, Tarnów: Wydawnictwo „Biblos” 2008.
- OLECHNICKI K., ZAŁĘCKI P.: Słownik socjologiczny, Toruń: Grafitti BC 1997.
- OSSOWSKI S.: O nauce, Dzieła, t. IV, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1967.
- PUTNAM R.: Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech, Kraków: Znak 1995.
- PUTNAM R.: Bowling Alone: malejący społeczny kapitał Ameryki, „Res Publica Nowa” 1996, nr 6, s. 16-22.
- PUTNAM R.: Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008.
- REJMARZ K.: Kapitał społeczny w teorii społeczeństwa obywatelskiego, w: *Społeczeństwo obywatelskie. Modele teoretyczne i praktyka społeczna*, red. E. Balawajder, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007, s. 64-72.
- SAMUELSON P. A., NORDHAUS W. D.: Ekonomia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- SKARŻYŃSKA K., HENNE K.: Szkoła, media, kapitał społeczny. Jak korzystanie z mediów różnicuje kapitał społeczny różnych środowisk szkolnych, „Przegląd Psychologiczny” 50(2007), nr 1, s. 65-93.
- ŚRODA M.: Indywidualizm i jego krytycy. Współczesne spory między liberałami, komunitarianami i feministkami na temat podmiotu, wspólnoty i płci, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia 2003.
- SZCZEPAŃSKI J.: Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1972.
- SZTOMPKA P.: Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność, w: *Imponderabilia wielkiej zmiany*, s. 265-282.
- TUROWSKI J.: Socjologia. Wielkie Struktury Społeczne, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1994.
- WEBER M.: Etyka protestancka i duch kapitalizmu, Lublin: Wydawnictwo Test 1994.

KAPITAŁ SPOŁECZNY CZYNNIKIEM KONSTITUTYWNYM
WSPÓŁCZESNEGO ŁADU SPOŁECZNO-MORALNEGO

Streszczenie

Społeczeństwa potrzebują do swojego istnienia i rozwoju zasobów w postaci: zaufania, wartości, norm, rozbudowanych pionowych i poziomych sieci interakcji. Wielkość tych zasobów w istotny sposób zależy od typu ładu społecznego funkcjonującego w danym społeczeństwie. Demokratyczne państwo istnieje, rozwija się lub podlega degeneracji wraz z zasobami, którymi dysponuje. Prezentowany artykuł jest próbą wykazania związków zachodzących między ładem społeczno-moralnym, kapitałem społecznym i więzią moralną jako szczególnym typem więzi społecznej. Zasób, jakim jest kapitał społeczny, stanowi jeden z kluczowych czynników decydujących o dyspozycji danego społeczeństwa do rozwoju i utrzymania ładu społeczno-moralnego, opartego na demokratycznych zasadach życia społecznego. Prowadzona analiza podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu kapitał społeczny jest zasobem konstytutywnym ładu społeczno-moralnego współczesnych społeczeństw.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, ład społeczno-moralny, zaufanie, więź moralna, sieci zaangażowania społecznego.

SOCIAL CAPITAL AS A CONSTITUTIVE FACTOR
OF THE CONTEMPORARY SOCIAL AND MORAL COHESION

Summary

Societies need resources such as: trust, values, norms, extensive vertical and horizontal interaction networks, for their existence and development. The size of these resources depends significantly on the type of the social order existing in a given society. A democratic state exists, develops or degenerates along with its resources. The paper is an attempt to demonstrate the relationship between the social and moral order, social capital and the moral bond as a special type of social ties. Social capital is one of the key factors determining the disposition of the society to grow and to maintain the moral and social order based on the democratic principles of social life. The conducted analysis attempts to answer the question of whether and to what extent social capital is a resource constituting the moral and social order of the contemporary Western societies.

Key words: Social capital, social and moral order; trust; moral bond; social commitment networks.